

Menetjeggyel az ismeretlenbe

KÓKAI JÁNOS: *A pusztulás anatómiája*
[MAGYAR NAPLÓ – ÍROTT SZÓ ALAPÍTVÁNY/2011]

pusztulás előfeltétele a (valamikori) virulás, az egység, az épség. Aki pusztulásról beszél, feltételezi, hogy kezdetben volt valami, ami romolthatatlan volt, ami az idő forgásában pusztulásnak indult. Pusztulás szavunk nagy amúgy is negatív a konnotációja, azt sugallja, világunk s a benne élő ember a bomlás útját járja. Ezt a folyamatot egyedül az értelemmel és kereső szellemmel kitüntetett és/vagy megvert ember képes pusztulásnak látni és nevezni. Csakhogy a homo intellectus azt is tud(hat)ja magáról, hogy nem pusztán szellem, hanem test, azaz anyag is, ami pedig természeténél fogva romlandó. Tapasztaljuk, hogy minden anyagi elem, alkotás átalakul, szétbomlik, és fokozatosan elpusztul. De vajon pusztulás-e a kódolt pusztulás vagy egyszerű történet, megmagyarázhatatlan történelem? És vajon kinek a története a pusztulás?

Kókai János versei a pusztulás profetikusságát szemtanúi, hírvivői, olyan pusztulásé, ahol már semmi sem látszik a pusztulás előtti állapotból. Nem tudjuk tehát, miben állt a pusztulásnak indult idilli kezdet. Sőt az sem egészen világos, hogy pusztulás folyik, vagy újbarbarizmus van, hogy a kezdet valamilyen idill, avagy már akkor is (a) nihil volt. Sok szállal fonódnak egymásba ezek a fogalmak, de a tisztánlátást éppen hogy nem segítik. Kérdés persze, hogy lehetséges-e egyáltalán a tisztánlátás, s ha igen, befolyásolhatja-e, megállíthatja-e a pusztulást? Akárhogy is gondolkodik erről a filozófia, a költészetet magát olyan eszköznek ismerjük, amely inkább kérdezni, esetleg ábrázolni szeret, kérdéseinkre mindössze holmi nyelvjáték a felelet.

Miről ismerhető fel a pusztulás? Kókai János verseiben például arról, hogy az eldobott „sörös doboz” találkozik egy „abronccsal”, és arról, hogy nem találni „azt a tegnap elhají-

tott fránya újságpapírt”. Arról, hogy „a fejük helyén valami más van”. Hogy kiknek a fején? Azt nem tudni. A pusztulás alanya(i) ugyanis ismeretlen(ek). Hogy mi van a fejek helyén? „Valami más van. Háromfejű csecsemők.” Mellettük „kutyaurülék szobrok”. „Kicsorbult kezükből a kard, kicsorbult” a kezekből a „ceruza”. Tagadhatatlanul adja magát a kérdés: a világ torzul, avagy a látás torz? Pusztulás van vagy pusztítás?

Miről ismerhető fel a barbarizmus? A versek üzenete alapján barbarizmus már az is, hogy „ráléptek a cipőfűzőre”, neki kell hát „dőlni egy lámpaoszlopnak”, hogy újrakötessék. A tisztátalanság arról is felismerhető, hogy „a prostituáltak árulják kegyeiket mint sósperecet”. Kegyetlenkedés az, hogy a nő és a férfiak egyaránt „úgy érzik magukat”, mint „az egyszer használatos borotva”. Barbarizmus a birtoklási vágy, a személy, a másik ember tárgyiasítása: „lépéseidet pedig borítékba rejtem / fiókok alá csúsztatva / hogy bármikor összetéphesselek”. A kultúráltság teljes hiánya az, amikor „beszélni részegen sem” lehet, amikor „a szombat esti bor mámore / bőfögte fel emlékeit”, amikor „nem kapcsolom fel a villanyt / megvárom, amíg teljesen eltűnsz”, hogy „ne vegyem észre / mikor nem vársz meg”. Tagadhatatlanul adja magát a kérdés: barbár korszak vagy barbár ember? Barbarizmus van vagy énközpontúság? És íme, itt kezdődik a nihilizmus. A totális nárcizmus, amely a másik megtagadása, a semmi tudomásulvétele, a semmi választása.

Miről ismerhető fel a semmi? „A semmi összefügg azzal / hogy a szemetet nem vitem ki két hete.” A semmi „végérvényesen elbújt a körmöm alá / képtelenség kipiszkálni onnan”. A semmi az, amikor „szorongásodra ruhát húzol”, amikor „nincs más vá-

lasztásom / csak figyelni mozdulataidat a szobában / ahogy idegenné válnak”. Nihil az is, hogy „a rutin halálos nyugalommal lépeget / nem billen le az erkély korlátjáról”, amikor a szemétdomb tanít meg arra, hogy „minél távolabbról nézzem a dolgokat”. Mi más volna a nihilizmus célja, üdvösségígérete, mind feloldódni az „átlátszó” valamiben, valamiben, ami nem egyéb, mint egy „szilikonos utánczat”, a „tökéletes semmi”? Tagadhatatlanul adja magát itt is a kérdés: nihilizmus vagy rettegés? Semmi van vagy reményvesztettség?

A pusztulás útja a barbarizmuson át a nihilizmusba vezet. Nem tudni, egy pokoljárás utórezgései, egy korról szóló látélet, egy látásmód vagy világnézet az, ami a Kókai János verseiben ábrázolt pusztulástörténetben megmutatkozik. Akármi is legyen az, a költészet még megválthatja a romlástól a pusztulást, a romlást a pusztulástól. Valahogy úgy, miként az imáról vélekedett Kierkegaard: az ima nem változtatja meg Istent, de megváltoztatja az imádkozót. Úgy tetszik ugyanis, hogy ezekben a versekben nem a világ, hanem a profán világ pusztulása, benne a világért élő, boldogságát és beteljesedését evilágtól váró és elváró ember mulandóságának tüneteiről esik szó.

Kókai János mintha csak újrafogalmazná pusztulásunk, mulandóságunk tényét, azt tudniillik, hogy nincs új a nap alatt, korunkban a pusztítás és a barbarizmus ugyanaz a hajlam és hatalom, amely megszegyeníti és megcsonkítja a mindenkori embert, az emberi mivoltot. De arra is figyelmeztetnek ezek a versek, hogy a felvilágosult, a tudás teljha-

talmának képzetében élő, isteni babérokra törő post homo lény nem a civilizáció csúcán, hanem a lejtmeneten battyog, lassan, de annál biztosabban és végérvényesen távozik a történelem színpadáról. A mulandóság nem kortünet, emberi vonás, mindenkit maga alá temet. „A halál [...] mindennap végigbuszozik a városon / és senki nem kéri tőle a menetjegyet.” Egyetlen kérdést azonban minden létezőnek magának kell megválaszolnia, azt, hogy a pusztulás megsemmisülésbe vagy megérkezésbe torkollik. A létezés igazságossága megköveteli (és biztosítja azt), hogy a személyes létezés abban csúcsonadjon ki, amit a hit elővételezett.

Kókai versvilágában az élet és a költészet, a pusztulás és a pusztulásról való gondolkodás egy és ugyanaz a valami, semmiféle szublimáció, semmiféle árnyalat, hangulat nem különbözteti meg egyiket a másiktól, nem állítja szembe egyiket a másikkal. Olykor-olykor azonban mégis átdereng valami abból a csendes alázatból, amely a hétköznapok és a költészet között halványan átvonul, életre keltve a kötet verseinek legszebb sorait: „a pók / akit csak addig vonz a távolság / ameddig fonala nem szakad; csak a kulcsosomó lóg ki / mintha azt akarná / hogy mindig hazataláljak”; „a tél egyre közelebb / már mindennap fázom”; „nem zavarlak tovább zavaradottságommal / nincs értelme ágálnom nyugalmad ellen / nyújtózz békében”; „Látogatom az éveket egymás után. / Sorban távoznak, / mint a halálraítéltek. / Egyre kevesebb közöm van hozzájuk.” ◀

IANCU LAURA

IANCU LAURA (1978) költő, néprajzkutató. A moldvai Magyarfaluban született, 1997 óta él Budapesten. A moldvai magyarok népi vallásosságát kutatja.

◆ SZEMLE

Változatok az örök egyetlenre

KELEMEN LAJOS: *Égni másért se*
[RÍM KÖNYVKIADÓ/2012]

gyedüllétünk a világban Istentől való kegy: személyes pozíció, melyből a végtelent fürkészhajtuk. S ezzel megkaptuk, kínzó bónuszként, a távolság tisztánlátásra s reménytelenségre egyaránt alkalmat adó élményét: akár az én, bensőnkben ágazó rejtelmeivel, akár a külvilág, rendíthetetlenül áradó jelenségeivel – távoli és meghódítandó tartomány. Sőt önérdékét, kiismerhetetlenségét őrző birodalom; mert a megfejtett talány megsemmisíti létokát, mítoszi és technikai erejét elveszti a nyilvánosságban. Az ember annyi ellenérdék s ki tudja mily logoszból származtatott bolygóközi magány láttán legszívesebben feladná: maradjunk magunk, ki-kezdhetetlen mozdulatlanságunk árnyékában, génspektrumunk egyszeri és megismételhetetlen fényében.

Holott annyi minden vár közelségünkre; egy tavaszi, tárgysemleges hormonáradásban érezhető: akarják társukat az elárvult tényező, kielégítetlen lelkek, testek, dolgok. Eretnek gondolat válogatni a jóból. Mégis, egy lakatlan szigetre mit vinnél? Életrevaló tesztkérdés. S a válasz, jó eséllyel: egy hozám hasonult mást, hegységemet ringató völgyet, hölgységét bennem gyakorlatoztató praktikumot. S írhatnék, rólunk, homokba, vízre, s olvashatnám esténként sorsom ígére-tét. De nélküle? Maradna száraz csillám a kvarc szemek összessége, s füledt monszunt kíséző dörgés az idő: „A világ így ér véget, a világ így ér véget, nem bummal csak nyüszítéssel.” (T. S. Eliot szenttelen jóslata a legváratlanabb és legrétfásabb világvégeken is fenyegetően hangzik.) Kézenfekvő korpusz: a nő.

Égni másért se – érdeemes, csak a szerelemért, állítja Kelemen Lajos újabb esszékötetének címével, s ez nyilvánvaló kijelentés volna, ha nem a mai fontolgotató irodalmi kö-

zetre vonatkozna. Mert itt kihívásként hat: szaktársak, ajánlatok jobb témát, telítettebb tartalmat! Tizenkét író és költő műveit taglaló kritika, s mind a másik nem köréből válogatva. Nyilvánvaló a kötetalakító szándék: ugyan nem volt tervben, de az élet s a gondolkodás ezt a tematikát diktálta, letenni a szerző kézjegyét egy pluralitásával kérkedő kor régi-új vitájában. Létezik-e bibliai s biológiai értelemben különálló művészi alkat, vagy kényszerűen egybe tartozó szándéka vagyunk a teremtésnek? A mátt elárasztó beszédmód e tárgyban szűkített, de nem salangmentes. Mélyre helyezett szempont nyitja világát: a nő erotikai s háztartási gépezet, bár néha pepita tündér, ilyen-olyan macskás, snidlingzöld, reformkonyhán elaggott nőiség. Nőstény pokol. S az úgynevezett nőirodalom zöme is efféle zengzet: figyelemfelhívó magafeledkezés, piár-akkord. Vallanak, vallomást hallatnak magukról a különlegességek. Az érdekességek.

Kelemen Lajos higgadtan s összefoglalóan fogalmaz a mitológiai Pandora történetét taglalva: „És ahogy apadt a jellem, gyarapodott tanra tan; egyre komplikáltabb magyarázatok közepette, egyre gyarlóbbá és egyszerűbbé vált, noha persze igencsak rétegezett glancok alatt, a tanok publikuma. Nagyon bölcsen, nagyon eszesen, de nagyon leegyszerűsöd-tünk. Sivár futás, akadozó lélegzet; ez a látzólag intellektuálisan már-már túltömött időfolyás aránylik a szabadon lélegző, mindent először tudó antik sokszínűséghez” (*Is-tenségek, lányok*). Következőleg: a rábizott könyvekben megnyilvánuló emberi-irodalmi értékeket keresi majd elemzései során, bárminemű harcosság vagy kellemkedés nélkül, ítéltézése szigorúan teljességorientált lesz. Ugyanakkor becsületesen jelzi könyvének ke-retes szerkezetével: valami többlet megjele-

nésére áhítozik; pusztán azáltal, hogy a nyitó s záró szakasz írásaiban (*Aphrodité: drága szövetség; Csinszka: külön szándék, illetve: Egy nő; Istenségek, lányok; Szerelem: égni másért se*) általánosító igénnyel tárja fel a lét mozgató elvének tudott alkalmakat, történeteket duális működésünk generátoráról, a szerelemről, s az asszonnyá szeretett isteni leányról. Becsületes, mert például a Csinszkaról szóló esszével bevallja, maga is a műszakép rabja – kétségtelen, az író intellektuális ragadozó! Szenvedélyesen vitát nyit, a tankönyvi kalodából kimentett lányalak életfordulói végigpásztázva, érzékeny és morális lényének csak gyöngybetűkkel leírható rezdüléseit felmutatva állítja s bizonyítja: Ady Endrét ez a hölgy tette teljessé, emberien naggyá, s mentette meg az időnek, romlásában is. Nem Léda. Közmegegyezést izgató álláspont. Mert az erőt izgató sötét csakugyan nagy versek ihletője, hódításra sarkalló kihívás; s úgy tudtuk eddig, hogy ez elégséges izgalom. De ott a szétterült templom, a recsegő-ropogó állványok fényben ledőlte – s a mégis-harmónia. Ne foglaljunk állást, lehet, csak szükséges sorrendiségről van szó. Ám Kelemen Lajos a végső erényt érveltet; s valóban, a szerelmes irgalom szemeket őrző fegyelme valami földi utakon túlmutató irányt ápol a létben.

Jó, a kihülésre hajlamos lírai alanyt egy-egy házias napkollektor még melengetheti, de a guzsalyhoz szoktatott nem önérvényesítő kedélye fenyegető, mesterséges hó is. Akárhogy szépítjük férfiöntudatunk féltékeny dühét: ingerült pavlovi jószágként acsargunk a holdra. Idegenné váltunk saját terepünkön – ész és vágy, intellektus és erotika nemde egymást kizáró fenomének! Goethe s más, robusztus alkotó örült elszántsággal őrzött kapcsolati fensőbbsege csak egy egészséges társadalomban tűnhet kezelhető kivételnek. Ahol a szeretet valóban a társasság kovásza, s ahol nem egy szerencsétlen Kepler modern meghald társa válik kinná, egymáshoz vagdosott érvek fényporában. (Mádách Imre amennyire modellikus, annyira realista.)

Mázsáló figyelem, egymást támogató objektivitás. Lehetséges? Tervezik-e legalább a teológiáról s a filozófiáról rég levált esztétika valamely üvegcsarnokának földrengésbiztos alagsorában azt a számlálgató készüléket, mellyel kimutatható lenne: turbóztatja, felpörgeti vagy a hűvös érvelés szokásos menetében döcögötti beszédét az értelmező, férfiú masinéria a másik nem párazatában? A kitalintható lélekközelség mindenestre átfordíthatja a szavak előjelét, hatványra emelhet közös nevezőjű fogalmakat. Kelemen Lajos a mítoszban lel ismeretelméleti fogódzóra. „A mitológiai gondolkodáson túl a közös mérce nem létezik többé; ehhez hasonló szerkezetben, ily hézagtalanul semmilyen formula nem képes átfogni a valóságot egységként – ezután mind a szemléletben, mind az alkotásban (így vagy úgy) kétely támad [...] a mitológia, a mi közelünkben a görög gondolkodás: az első és egyben utolsó realizmus; amennyiben a realizmus nem a tárgyi világról való szófecsérlést jelenti, és amennyiben a realizmus nem lehet meg az erkölcs, a mérték és a természet tisztelete nélkül” (*Aphrodité: drága szövetség*).

S a mítosz bő apparátusából számunkra megmaradt a legendázó készség, amellyel legalább egy személy közelében cserkelhetünk. Biztonsággal lehet-e szólni a Tóth Erzsébet névvel címzett költői jelenségről anélkül, hogy a legendaképzés lehetőségeit számba vennénk? Nem is oly természetes *valakinek* lenni. Hát még kimondani: X. Y. költő. És mégis, van élet, melyről mintha eleve kimondatott volna: rendkívüli, tehát viselője költő. Ám ezt a természeti törvényszerűségnek tűnő jelentést egy egész, lényeket illetően tévedhetetlen étellel kell megszolgálni. Mint ahogy a folyamat felfejtéséhez is rendíthetetlenül egységes kritikai szemlélet szükséges. „A legenda már csak ez: járulék, a kálváriát oldalvást szegélyező köd- és színelegy. De értsük tisztán: nem kőből rakott tűz” (*A szív hatványai*). Az elnyomatásban vegetációs automatizmussal szökken szárba a história szolgálóleánya, az ellenállók cselekvéseit s cselvetéseit elmesélő rege, hírhedett események soha nem múlt és

◆ SZEMLE

soha nem alaptalan kézen-közön szamizdatolása. S ki tudja, mily sorsképző eszközök által, kiemelkedik a forrongó átlagból egy hiteles arc, s pár sornyi enigmatikus költemény. Miközben tudjuk: „S nemhogy a madárforgalmat, eldugott puszták csellengőit is a lélekőrőség fürkészi” (*A szív hatványai*). A feltárás végző régész szükségképpen fiatal szívű, lelkesült tudással vizsgálja megvolt ifjúkorát, lelkeség és poétika változatos alakulását. (Kelemen Lajos és Tóth Erzsébet majd egyívású költők, a *Madárúton* című antológia szereplői.) Baráti, de egy pillanatra sem tolakodó, érzékeny meghatározás: „Nála kezdetben volt a hajnali ködökre emlékeztető opálos verstér, amelyet az egység iránti vágy szervezett, s amelynek a hit lett a rendje” (*A szív hatványai*). Hihetnénk, pompázatos pálya, megérdemelt babér az érdem díja. Elhallgatások és újrakezdések után a létből kicsikart váz, a gondolat tárgyias tisztasága szerveződik költészetté, s rajzolja új ködök új hajnallásait. „Egység, teljesség: realitás ez ma, vagy hiábavaló kapaszkodás egy tüneményért? Talán a tartósságban lehetne bízni, abban, hogy arcunk nem szökik mások arcába, s hogy cselekedeteink nem egy idegenéi, hogy nem csupán egy figura körvonalai vagyunk” (*A szív hatványai*). Nos, tán ily tündéri jelenségekre vágyott a világ szép kezdetekor. S Kelemen Lajos sorolja, példázatként, szépségeit.

Iancu Laura, akit – pazarló, de rokonszenves férfiszokás – egyszerre lehet félteni s szeretni. Szeretni, mert maga is a szeretet fogolyadara, s félteni, mert szülőitáján tiszta még a föld s a levegő az elrugaszkodáshoz s a repüléshez; irányvesztés nélkül is üvegfalaknak csördülhet honi szárnyalásában. „...teremtőnek és teremtnénynek, földnek és kultúrának az egybefűzése egy hatalmas szerelem: ennek hatása alól nehéz volna; de nincs is kedve kivonni magát az embernek. [...] De legyen ő a szerénységben és a tisztánlátásban is invenciózus, sőt visszafordíthatatlan” (*Az árnyalatok igazsága*).

Mezey Katalin. Különleges kritikusai képesség felismerni a veresszövet rétegei alatt megbúvó leglényesebb, már-már személyi-

ségyszimbólummá összeálló vonásokat, s lapokkal odébb magától értetődő eleganciával rögzíteni a poézisszervező eszköztár alkati megfelelőit: „Az asszonyiség, mint kint az életben, az írástevésben is különös és hódolandó cselekedet: érzékenység, empátia, gyöngédség, az emberfenntartás panteizmusának képviselője. [...] Az ő egyéni írásgyakorlata föltehetően az, hogy a szociális és lelki valóság ezerféle extraktumát raktározza magában, s ezekből a kivonatokból vezeti át a poétikai anyagot a kész versig” (*Fövet-menet a hajszálhídon át*).

Nem érzi-e gyakran az irodalommal némiképp betelt hivatásos olvasó, s épp az önmagukkal eltelt művészkedők láttán, hogy jönnie kell az új egyszerűségnek, ami csodálatos módon megszüntetve őrzi meg formák és tartamok felhalmozott bonyodalmait? S a csodák néha a legkevésbé meseszerű helyekről jönnek, például egy rideg fényekben tengő, s ugyancsak rideg tényeket közlő tévéstudióból. Farkas Boglárka első könyve elbűvöli a recenzenst, és szinte vallomásra bírja. Tételszavai: szerénység, tisztánlátás, intimitás, bizalom, hűség, haza; s mindenekelőtt a csendes bölcsesség, egyáltalán: a csend szavakat felerősítő lényege. „Aki ismeri a csend semmivel sem összevethető nyugalmit, az tisztában van vele, mit jelent a némaság mögött a szavak finom méltóságteljes ballagása” (*Szigetbirtok*). Megkockáztatható: Kelemen Lajos saját ars poétikájának lényeges elemeit tárja itt elének, egy ma alig megálló esztétikai ajánlással megfejlve: „A szegénységnek nincs szüksége mítoszra; viszont a szegénységből felszálló szónál, mivel minden adományra fogékony, kevés beszéd megbízhatóbb és tanulságosabb” (*Szigetbirtok*). S mindez a több mint megnyerő külsejű, sztárhelyzetben is visszafogottan sugárzó közszereplő írásai kapcsán mondatik ki.

Mint amikor egy néprajztudós-nyelvész énekesi pályát fut be, nehéz esésű kelmében szobros, s mindig szép a színpadon, ilyen összetett Kiss Anna lény. S ilyen gazdagon rétegzett költészete: korok s műveltségek külön áradásait összefogó irány. „Ha ő írja,

felválthatatlan impresszió, hogy örömkre vagy kétségbeesésünkre, de az idő rendet tart” (*Forgás a világtengely körül*). Alapító kijelentés. Vegyük észre, Kelemen Lajos esszényelve páratlanul zeng a mai magyar irodalomban. Mondhatjuk, némi alázattal s esküdött hűséggel nagyjaink iránt: a feszített képiséget, az árnyalt fogalmiságot, a sűrítés high-tech hangzatait illetően túllépett elődei, Ady, Szerb, Babits, Csoóri lelkes prózáján; élt a hagyománnyal, tehetségét dolgoztatva az idézgető meghasonlás vagy a riadt kitérés helyett. Átható igék, földközeli névszók, határozottan helyre teremtett viszonylatok, s valami eszközeit feledtető gondolatáramlás. S vegyük észre e szeriális prózazene mégishangsúlyait: például Kiss Anna közelében idézhetetlen bőséggel rögzít verstani, versképi személyiségvonalakat – a költészet tanult és tanulatlan újraálmódói pontos kottát kapnak általa.

„Rokonszenv”! – nagy a te hatalmad, nyelv. Egyetlen lekoppintott szóban feszeng a történelem. Kísértés, kísérlet. A matriar-

chátus lehetősége nem szüfrazsett terror gondolat (volt s rejtett tájakon még van rá jó példa), de mindenképpen csak egy előjelekkel zsonglőrködő, kétismeretlenes egyenlet kívánása. Vágy és szeretet kiválóan együttműködhet így is a teremtéssel, ám megküzdni valami egységért, nevezzük paradicsomi állapotnak, mégis méltóbb emberségünkhöz. Ha valaki, mint Kelemen Lajos, ilyen erővel álmódja szépségről szőtt hitét a szépség földi képzelettel még felérhető attribútumaiba, az helytállóan s lényegre törően értelmezi a világ pazarló beszédét. Csak a másikban mérheted meg magad, s ha súlyt rak a mérlegre még a nemiség is, akkor igazán izgalmas az eredményt összegezni. Mi maradt meg, belőled, Ádám, ha részed magad mellé vonva feltekintesz a számvevőre? Akármennyi! Mondhatod: vesztettünk a harc létizzásaiban – legyünk már így együtt a súly s végző megoldásként a mérleg. ◀

KÁPLÁN GÉZA

KÁPLÁN GÉZA (1954) verseket és tanulmányokat ír. Kaposváron él.

Szamártestamentum. Középkori francia mesék és bobózatok (linóleummetszet, 1983)